

สอบ หรือห้องสอบตามความสะดวกและเหมาะสม ผู้ที่สอบผ่านตามลำดับชั้นก็จะได้รับใบประกาศนียบัตรเป็นสำคัญเพื่อเป็นวิทยฐานะของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ ตามลำดับชั้น

ตามจำนวนของพระภิกษุสามเณรที่สมัครสอบ ในปี พ.ศ. 2549 - 2550 โดยภาพรวมทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ที่สมัครสอบธรรมสนามหลวงประจำปี มีผู้สมัครสอบ เข้าสอบ ขาดสอบ สอบได้ และสอบตก มีจำนวนดังนี้

ตาราง 1 จำนวนพระภิกษุสามเณรจังหวัดบุรีรัมย์ที่สมัครสอบธรรมสนามหลวงประจำปี พ.ศ. 2549 - 2550

ปี 2549 ชั้น	จำนวนผู้ สมัครสอบ	จำนวนผู้ เข้าสอบ	จำนวนผู้ ขาดสอบ	จำนวนผู้ สอบได้	จำนวนผู้ สอบตก
นักธรรมชั้นตรี	3,321	1,546	1,775	1,225	321
นักธรรมชั้นโท	772	545	227	283	262
นักธรรมชั้นเอก	377	247	130	166	81
รวม	4,470	2,338	2,132	1,674	664
ปี 2550 ชั้น	จำนวนผู้ สมัครสอบ	จำนวนผู้ เข้าสอบ	จำนวนผู้ ขาดสอบ	จำนวนผู้ สอบได้	จำนวนผู้ สอบตก
นักธรรมชั้นตรี	3,067	1,355	1,712	1,224	131
นักธรรมชั้นโท	772	545	227	235	310
นักธรรมชั้นเอก	378	247	131	93	154
รวม	4,217	2,147	2,070	1,552	595

ที่มา : ประกาศผลสอบนักธรรม จังหวัดบุรีรัมย์. (2550 : 1 - 6)

การศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์
อำเภอประโคนชัยและทั่ว ๆ ไป จัดได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ที่พอใจระดับหนึ่ง แต่ระบบการบริหารจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์มีสภาพปัญหาต้องแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสม และสอดคล้องกับวุฒิภาวะของผู้เรียน ให้เข้าใจ วิเคราะห์ เกิดความรู้จริง ปฏิบัติได้ช่วยรักษาพระธรรมวินัย ให้ดำรงอยู่ด้วยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้มีคุณภาพ

1.8.1 การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

งานด้านการศึกษาแผนกธรรมในช่วงเวลานี้พระราชปริยัติยาลังการเมื่อครั้งเป็นเจ้าคณะจังหวัดบุรีรัมย์ได้ให้การสนับสนุน และมีคำสั่งถึงเจ้าคณะอำเภอทุกอำเภอที่อยู่ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ให้มีการตรวจตราดูแลความเรียบร้อยของพระภิกษุสามเณรที่มาพักอาศัยอยู่ตามวัดต่าง ๆ โดยตั้งกฎระเบียบเป็นของคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ และให้มีการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้กับพระภิกษุสามเณรที่บวชใหม่ในพรรษาทุกปี

สำหรับอำเภอประโคนชัย แต่ละปีมีพระภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบธรรมสนามหลวงเป็นจำนวนมากจึงทำให้ระบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย ไม่ประสบผลสำเร็จ ตามจำนวนผู้สมัครเข้าสอบ และจำนวนผู้สอบผ่านก็ลดลงทุกปี ทำให้ระบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์น่าเป็นห่วง จากปัญหาดังกล่าวมีสาเหตุมาจากตัวแปรทั้ง 6 ด้าน คือ

1.8.1.1 ด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ใช้ ไม่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน หนังสือแบบเรียนสำหรับนักธรรมทุกชั้นที่ใช้ในปัจจุบัน เป็นหนังสือพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) ทั่วประเทศเป็นเกณฑ์กำหนดทั้ง 3 ชั้น หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี หลักสูตรนักธรรมชั้นโท และหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก เป็นคำราและคู่มือสอนสภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ หนังสือมีไม่เพียงพอต่อผู้เรียน และมีสภาพที่เป็นไปตามความอัปเดตความลำบากตามสภาพพื้นที่และสังคมที่ยังไม่เจริญตั้งอยู่ในที่ทุรกันดาร

1.8.1.2. ด้านการเรียนการสอน การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสอน และการใช้สื่อการสอนสมัยใหม่ ส่วนมากสอนด้วยวิธีอธิบายให้จดจากคำราและหนังสือเรียน เน้นการจำมากกว่าความเข้าใจ

สภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ การเรียนการสอนขาดระบบที่แน่นอนไม่มีความมั่นคงขาดอุปกรณ์เครื่องมือที่จะนำมาประกอบการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายขาดความสนใจ

1.8.1.3. ด้านการประเมินผล ประเมินจากความเข้าใจของนักเรียนด้วยวิธีถามตอบ ปัญหาข้อสอบเป็นแบบอัตนัย การออกข้อสอบ แม่กองธรรมสนามหลวงรวบรวมข้อสอบจากคณะกรรมการหลายรูป โดยมีคณะกรรมการพิเศษตรวจคัดเลือกอีกชั้นหนึ่ง เนื่องจากระบบการศึกษาสงฆ์เป็นระบบที่จัดทำเพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของแม่กองธรรมสนามหลวง โดยมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นผู้ถวายการอุปถัมภ์ จึงเรียกสนามสอบว่า สอบธรรมสนามหลวง

สภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ การวัดผลประเมินผล ผู้สอนและผู้เรียนไม่ได้มีส่วนร่วมในการออกข้อสอบ จนทำให้ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เกือบจะไม่มี ความหมาย ผู้สอน ไม่ได้ออกปัญหาเอง ทางแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้ออกปัญหาให้

1.8.1.4. ด้านบุคลากร อาศัยผู้ที่มีประสบการณ์หรือพระภิกษุสามเณรที่ผ่านการ ศึกษาและสอบผ่านนักธรรมชั้นตรีแล้ว หรือเจ้าอาวาส หรือพระสงฆ์รุ่นที่เป็นครูสอนถ่ายทอด ความรู้ต่อ ๆ ไป เป็นระบบแบบพี่สอนน้อง

สภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ การขาดแคลนบุคลากร เพราะระบบการศึกษาสงฆ์ ขาดกระบวนการสรรหาบุคลากรที่เป็นระบบและขาดความมั่นคงในวิชาชีพตลอดจนขาดการ สนับสนุนส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรที่มีความรู้ความสามารถได้รับขวัญกำลังใจที่จะอยู่ช่วยงาน พระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการลาสิกขาบทมากกว่าอยู่ในสมณเพศประกอบกับพระเถระผู้ใหญ่ไม่ เปิดโอกาสให้พระรุ่นใหม่ได้ทำงานในด้านนี้เท่าที่ควร

1.8.1.5 ด้านงบประมาณ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของ คณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย ขาดงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ ปล่อยให้แต่ละวัดค้นรหา งบประมาณมาใช้จ่ายกันตามยถากรรม ไม่มีการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนส่งเสริมแต่อย่างใด

สภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ เมืองบประมาณไม่มีแล้วก็เป็นปัญหาและอุปสรรคที่ จะต้องยอมรับว่าการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ก้าวหน้าเกิดการด้าหลัง มีคุณภาพต่ำ และนับวัน จะเสื่อมไปในที่สุด เพราะงบประมาณเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหารจัดการที่จะขับเคลื่อนองค์กร ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

1.8.1.6. ด้านอาคารสถานที่ สำนักเรียนวัดแต่ละสำนักขาดอาคารเรียนที่แน่นอน บางสำนักเรียนใช้ศาลาการเปรียญ จัดเป็นห้องเรียน ขาดความมั่นคงไม่มีมาตรฐาน จัดทำกันเอง ตามอัธยาศัยของแต่ละสำนักเรียน

สภาพปัญหา ที่ปรากฏ คือ เมื่ออาคารเรียนขาดความมั่นคงแล้ว การจัดการเรียน การสอนก็ลำบากและโดยส่วนมากแล้วก็จะปล่อยให้เป็นที่ของเจ้าอาวาสแต่ละวัดจัดการเรียน การสอนเองซึ่งเป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัยมาโดยตลอดตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าการศึกษารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จังหวัด บุรีรัมย์ และอำเภอประโคนชัย มีสถานะเป็นแบบมรดกที่ตกทอดตามกันมาเป็นลำดับและมีสภาพ ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ทั่วไปที่มีการจัดการศึกษาในปัจจุบัน เมื่อการศึกษา

พระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์คึกคัก จึงสมควรแก้ไขและปรับปรุงทั้ง 6 ด้าน ตาม
 แนวนโยบายของคณะสงฆ์เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วให้มี
 ความทันสมัยยิ่งขึ้น

1.8.2 เนื้อหาและหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม (2549 : น.ป.น.) กล่าวว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม
 แผนกธรรมหรือที่เรียกกันว่า “นักธรรม” เกิดขึ้นตามพระคำริชของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
 กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทยเพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็น
 กำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัย ได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐาน
 นำไปสู่สัมมาปฏิบัติตลอดจนเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์แต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี
 ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไปจึงปรากฏ
 ว่าภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังฆมณฑล
 ขาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การ
 ปกครองและการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณ
 วโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้นสำหรับสอนภิกษุสามเณร
 วัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรกนับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. 2437
 โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนาทั้งด้านหลักธรรม
 พุทธประวัติและพระวินัยตลอดถึงหัดแต่งแก้กระทู้ธรรม

เมื่อทรงเห็นว่าการเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณร
 มีความรู้กว้างขวางขึ้นจึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไป ประกอบกับใน
 พ.ศ. 2448 ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วน
 สามเณรจะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของ
 สามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงกำหนดหลักสูตรองค์
 สามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม”
 สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไปได้รับพระบรมราชานุมัติเมื่อวันที่ 27
 มีนาคม พ.ศ. 2454 และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้น เป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปี
 เดียวกันโดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตรเป็นสถานที่สอบ การสอบครั้ง
 แรกนี้มี 3 วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาทแต่งความแก้กระทู้ธรรมและแปลภาษามคธเฉพาะ
 นิทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. 2455 ทรงปรับปรุงหลักสูตรของคณิศรกรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น 2 อย่าง คือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติและเรียงความแก้กระทู้ธรรม และอย่างวิสามัญเพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้ อรรถบาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรของคณิศรกรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักสูตรหมวด คหิปฏิบัติเข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วยเพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุ สามเณรรูปนั้น ๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งเรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ได้รับความนิยมนจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และ แพร่หลายไปอย่างรวดเร็วเพียง 2 ปีแรกก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบนักธรรมสนามหลวงเกือบ พันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษาแก่นักธรรมอำนวยการพระศาสนาและภิกษุสามเณร ทั่วไป ในเวลาต่อมาจึงทรงพระดำริชยการศึกษาแก่นักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับคือ ทรงตั้ง หลักสูตรนักธรรมชั้นโทสำหรับภิกษุชั้นมัธยมคือ มีพรรษาเกิน 5 แต่ไม่ถึง 10 และนักธรรม ชั้นเอกสำหรับภิกษุชั้นเถระคือ มีพรรษา 10 ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของ คณะสงฆ์มาตราบถึงทุกวันนี้

ต่อมาพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราวุฒินิพนธ์สมเด็จพะสังฆราชทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้นแม้ผู้ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้ รับประโยชน์จากการศึกษานักธรรมด้วย โดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครูจึงทรงตั้งหลักสูตร นักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้นเรียกว่า “ธรรมศึกษา” มีครบทั้ง 3 ชั้นคือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมของพระภิกษุสามเณรเว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใน เบญจศีลเบญจธรรมและอุโสดศีลแทน ได้เปิดสอนธรรมศึกษาตรีครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2472 และ เปิดสอนครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมากนับเป็นการ ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้มีพระพรหมมุนี (พรหมคุณฺคฺเถร) วัดบวรนิเวศวิหารเป็นแม่กองธรรมสนามหลวงเน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถ ดำรงพระศาสนาไว้ได้อย่างดีทั้งถือว่าเป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. 2531 : ก) โดยมีหลักสูตรที่ใช้ศึกษา ดังนี้

นักธรรมชั้นตรี ประกอบด้วย

1. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1 ในชั้นนี้กำหนดสอบข้อสอบออกข้อสอบไว้ 5 หมวด คือ ทานวรรค ปาปวรรค ปุญญวรรค

สติวรรค และสีลวรรค

2. วิชาธรรม หลักสูตร ใช้หนังสือนวโกวาทแผนกธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ชั้นนี้ กำหนดให้เรียนหมวดธรรม ดังนี้

2.1 ทุกะ หมวด 2 ประกอบด้วย ธรรมมีอุปการะมาก 2 ธรรมเป็นโลกบาล 2 ธรรมอันทำให้งาม 2 และบุคคลหาได้ยาก 2

2.2 ดิกะ หมวด 3 ประกอบด้วย รัตนะ 3 คุณของรัตนะ 3 โอวาทของ พระพุทธเจ้า 3 ทุจริต 3 สุจริต 3 อกุศลมูล 3 กุศลมูล 3 สัมปยุตตปริยัติ 3 และบุญกิริยาวัตถุ 3

2.3 จตุกกะ หมวด 4 ประกอบด้วย วุฑฒิ 4 จักร 4 อคติ 4 ปธาน 4 อธิษฐาน ธรรม 4 อิทธิบาท 4 ควรทำความไม่ประมาทในที่ 4 สถาน พรหมวิหาร 4 และอริยสัง 4

2.4 ปัญจกะ หมวด 5 ประกอบด้วย อนันตริยกรรม 5 อภินิหารปัจเจกขณะ 5 รัมมัสสวนานิสงส์ 5 พละ 5 และขันธ 5

2.5 ฉักกะหมวด 6 ประกอบด้วย คารวะ 6 และสาราณียธรรม 6

2.6 สัตตกะ หมวด 7 ประกอบด้วย อริยทรัพย์ 7 และสัมปยุตธรรม 7

2.7 อัญญกะ หมวด 8 ประกอบด้วย โลกธรรม 8

2.8 นวกะ หมวด 9 ประกอบด้วย พุทธคุณ 9 และสังฆคุณ 9

2.9 ทศกะ หมวด 10 ประกอบด้วย บุญกิริยาวัตถุ 10

2.10 คิหิปฏิบัติ จตุกกะ หมวด 4 ประกอบด้วย ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ 4 สัมปรายิกัตถประโยชน์ 4 มิตรปฏิรูป 4 มิตรแท้ 4 สังคหวัตถุ 4 ธรรมของฉรรวาสา 4

2.11 ปัญจกะหมวด 5 ประกอบด้วย มิงฉาวณิชา 5 และสมบัติของอุบาทก 5

2.12 ฉักกะ หมวด 6 ประกอบด้วย ทิศ 6 และอบายมุข 6

3. วิชาพุทธ หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-2-3 ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปู่สทewa) และศาสนพิธี เล่ม ขององค์การศึกษา

4. วิชาวินัย หลักสูตร ใช้หนังสือเบญจศีลเบญจธรรมของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวเรศ)

นักธรรมชั้นโท ประกอบด้วย

1. วิชาเรียงความแก่กระฐัธรรม หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 2 ใน ชั้นนี้กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ 5 หมวด คือ อัคตวรรค กัมมวรรค ขันติวรรค ปัญญาบรรค และเสวนาบรรค

2. วิชาธรรม หลักสูตรใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริเฉทที่ 2 ชั้นนี้กำหนดให้เรียน หมวดธรรม ดังนี้

2.1 ทูกะ หมวด 2 ประกอบด้วย กัมมัฏฐาน 2 กาม 2 บุชา 2 ปฏิสันถาร 2
สุข 2 (กายิกสุข-เจตสิกสุข)

2.2 ติกะ หมวด 3 ประกอบด้วย อกุศลวิตก 3 กุศลวิตก 3 อักคิ (ไฟ) 3
อริปเคยยะ 3 ญาณ 3 คัมहा 3 ปาฏิหาริย์ 3 ปิฎก 3 พุทธจริยา 3 วัฏฏะ 3 และสิกขา 3

2.3 จตุกคะ หมวด 4 ประกอบด้วย อปัสเสนธรรม 4 อัปป์มัญญา 4
พระอริยบุคคล 4 โอมะ 4 กิจในอริยสัง 4 บริษัท 4 บุคคล 4 มรรค 4 และผล 4

2.4 ปัญจกคะ หมวด 5 ประกอบด้วย อนุப்புพททา 5 มัจฉริยะ 5 มาร 5
และเวทนา 5

2.5 ฉักกะ หมวด 6 ประกอบด้วย จริต (จริยา) 6 และธรรมคุณ 6

2.6 สัตตกะ หมวด 7 ประกอบด้วย วิสุทธิ 7

2.7 อัญญกะ หมวด 8 ประกอบด้วย อวิชา 8

2.8 นวกะ หมวด 9 ประกอบด้วย พุทธคุณ 9 และสังฆคุณ 9

2.9 ทสกะ หมวด 10 ประกอบด้วยบารมี 10

2.10 ทวาทสกะ หมวด 12 ประกอบด้วย กรรม 12

3. วิชาพุทธ หลักสูตรใช้หนังสืออนุพุทธประวัติและพุทธธานุพุทธประวัติ อันกล่าว
เฉพาะประวัติพระสาวก สังกิติคถา ปฐมสมโพธิคถา พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช
(ปุตสเทวา) และศาสนพิธี เล่ม 2 ขององค์การศึกษา ชั้นนี้กำหนดให้เรียนประวัติของพระสาวก
จำนวน 40 รูป

4. วิชาวินัย หลักสูตรใช้หนังสืออุโบสถศีลของพระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ)
ผู้จะเข้าสอบประ โยคธรรมศึกษาชั้นโทต้องได้ประ โยคธรรมศึกษาชั้นตรีในสนามหลวงมาแล้ว
นักรธรรมชั้นเอก ประกอบด้วย

1. วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 3 ใน
ชั้นนี้ กำหนดขอบข่ายการออกข้อสอบไว้ 5 หมวด คือ อัปป์มาทวรรค จิตตวรรค ธรรมวรรค
วิริยวรรค และสมมัตถ์วรรค

2. วิชาธรรม หลักสูตร ใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ส่วนปรมัตถ์ปฏิบัติ ดังนี้

2.1 นิพพิทา ปฏิปทาแห่งนิพพิทา สังขาร อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ
อนันตลักษณะ วิราคะ ไวพจน์แห่งวิราคะ วิมุตติ 2 วิมุตติ 5 วิสุทธิ 5 วิปัสสนาญาณ 9
วิสุทธิ อิกบรรยายหนึ่ง วิสุทธิ 7 สันติ ปฏิปทา แห่งสันติ

2.3 นิพพาน มติแห่งลัทธินิกายนอก มติข้างพระพุทธศาสนา นิพพานธาตุ 2 บาลี
แสดงปฏิปทาแห่งนิพพาน บาลีแสดงอุปปีเสสนิพพานบาลีแสดงอนุปาติเสสนิพพาน

3. วิชาพุทธ แก่ปัญหาพุทธานุพุทธประวัติกับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น หลักสูตร ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-2-3 ปฐมสมโพธิ พระนิพนธ์ สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทวา) พุทธานุพุทธประวัติ อนุพุทธประวัติ พระปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

4. วิชาวินัย หลักสูตร ใช้หนังสือหลักสูตรธรรมบาลของ พระราชรัตนสมุณี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) ผู้จะเข้าสอบประโยคธรรมศึกษาชั้นเอกต้องใช้ประโยคธรรมศึกษาชั้นโท ในสนามหลวงมาแล้ว

1.8.3 การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม

พิรพล กนกวลัย (2547 : 2 - 4) ได้กล่าวถึงว่า ตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร มีการยกเว้นสามเณรผู้รู้ธรรมไม่ต้องเข้าเกณฑ์ทหาร ทางกรมศึกษาธิการจึงได้กำหนดองค์ของสามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น และจัดการสอบไล่ เพื่อให้สามเณรที่กำลังเรียนบาลีไม่ต้องสึกไปเป็นทหาร จึงเป็นต้นกำเนิดของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงรณงานวโฑวาท เพื่อทรงสอนพระภิกษุใหม่ผู้บวชชั่วคราว ระหว่างพรรษาเป็นเวลา 3 เดือน และเพื่อให้ได้ประโยชน์ทั่วไป จึงได้ให้ใช้หนังสือวโฑวาทเป็นแบบเรียนสำหรับนักธรรมชั้นตรี ทรงรณงานธรรมวิภาคปริจเฉท 2 เป็นแบบเรียนสำหรับนักธรรมชั้นโท ทรงรณงานวินัยมุขกับพุทธประวัติเล่ม 1,2,3 เป็นแบบเรียนสำหรับนักธรรมชั้นเอก รวมทั้งได้ให้มีการแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม เพื่อให้นักเรียนรู้จักแต่งเทศน์และแสดงธรรมเป็น ในชั้นต่อมาเมื่อลฤหส์ถ์มีความประสงค์จะเรียน และสอบความรู้นักธรรมชั้นบ้าง ทางคณะสงฆ์ก็ได้จัดให้มีการสอบธรรม สำหรับลฤหส์ถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก ในส่วนของพระภิกษุสามเณรเรียกว่านักธรรม มีนักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก นักธรรมตรีจัดเป็นนวกฤมิเป็นบุพภาคของการเรียนบาลีประโยค 3 นักธรรมโทจัดเป็นมัชฌิมฤมิ เป็นบุพภาคของการศึกษาบาลีในชั้นประโยค 4 ถึงประโยค 6 นักธรรมเอกจัดเป็นเดรฤมิ เป็นบุพภาคของการศึกษาบาลีประโยค 7 ถึงประโยค 9 และเปลี่ยนมาใช้ชื่อว่า เปรียญธรรม (ป. ธ.) ซึ่งได้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้

การเรียนพระปริยัติธรรมที่เรียกว่าบอกหนังสือพระนั้น ได้มีการบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรในพระบรมมหาราชวัง ในรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 บอก ณ หอมณเฑียรธรรม วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธามากโปรดให้จ้างอาจารย์บอก พระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวงและพระบรมมหาราชวังก็ได้โปรดให้สร้างแก่งขึ้นที่ริมหอพระปริตร ในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ให้พระภิกษุสามเณร มาเรียนพระปริยัติธรรมที่แก่งนั้น พระราชทานภัตตาหารเลี้ยงพระเพลด้วยทรง
อุทหนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมให้พระภิกษุสามเณรท่องสูตรมูลสอบได้ก็พระราชทานรางวัล

การศึกษาบาลีสถียมนั้นเกี่ยวกับอักษรขอม เริ่มอ่านเขียนอักษรขอม กะจะ อ่านออกแล้ว
อ่านหนังสือพระมาลัย จากนั้นท่องสูตรมูลกัจจายน์ เรียนสนธิ เรียนนามอาชบาตติคค์ อุณณา
การก หักทำตัวด้วยใช้สูตรจบแล้วขึ้นคัมภีร์ เรียนอรรถกถาธัมมบทมังคลดทีปนีเป็นการขึ้นคัมภีร์
เหล่านี้ย่อมทำให้เกิดความแตกฉานที่อ่านพระไตรปิฎกได้ การเรียนการสอนได้มีอยู่ใน
พระบรมมหาราชวังและตามพระอารามหลวงต่าง ๆ ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมใน
พระบรมมหาราชวัง จนถึงรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2433 ได้ตั้งมหาธาตุวิทยาลัยจึงย้ายมาบอกที่
มหาธาตุวิทยาลัยวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

1.8.4 การสอบไล่พระปริยัติธรรม

ผู้เรียนพระปริยัติธรรมในชั้นเดิมมิได้เรียนเพื่อมุ่งสอบไล่เป็นบาเรียน (มหาเปรียญ) แต่
โดยที่พระเจ้าแผ่นดินมีพระราชศรัทธาที่จะทรงยกย่องผู้เรียนพระปริยัติธรรมให้เป็นที่ปรากฏจึง
โปรดให้มีการสอบความรู้พระภิกษุสามเณรว่าจะมีความรู้อ่านคัมภีร์พระไตรปิฎกแปลภาษาไทย
ถูกต้องตามศัพท์และไวยากรณ์หรือไม่ จึงได้มีการสอบไล่เกิดขึ้น เรียกกันตามภาษาปากว่า ไต่
หนังสือบ้าง แปลหนังสือบ้าง “แปลพระปริยัติธรรม” บ้าง ในชั้นแรกสามปีจึงสอบครั้งหนึ่ง ถ้า
บางคราวขัดข้องเลื่อนออกไปถึงหกปีจึงสอบครั้งหนึ่งก็มี พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้พระสังฆราช
ทรงเป็นอธิบดี ในการสอบ บางคราวก็มอบให้พระเถระผู้ใหญ่เป็นอธิบดี นักเรียนที่เป็นพระสงฆ์
สามเณรเรียนจากอาจารย์หลวงที่เป็นราชบัณฑิตก็มี เรียนจากพระเถระผู้ทรงความรู้ทาง
พระปริยัติธรรมก็มี อาจารย์ผู้สอนเป็นผู้ส่งชื่อเข้าสอบ เพราะฉะนั้นคำว่า “สำนักเรียน” ในชั้นเดิม
ก็คือบุคคลผู้เป็นอาจารย์นั่นเอง เป็นผู้รับรองนักเรียนของตนในการส่งชื่อเข้าสอบในสนามหลวง
ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีการแบ่งชั้นประโยคบาลีเป็น 3 ชั้น คือ บาเรียนตรี บาเรียนโท
บาเรียนเอก หลักสูตรที่ใช้สำหรับเล่าเรียนและสอบความรู้ใช้พระไตรปิฎกอักษรขอมจารีกลง
ใบลานผู้แปลได้พระสูตรที่คณะกรรมการกำหนดเป็นบาเรียนตรี แปลได้พระสูตรพระวินัยเป็น
บาเรียนโท แปลได้พระสูตรพระวินัย พระปรมัตถ์เป็นบาเรียนเอก ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 2
สมเด็จพระสังฆราชมี ได้ถวายพระพรให้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรการศึกษาเล่าเรียนใหม่
ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักสูตรการเรียนการสอนเสียใหม่เพื่อให้พระภิกษุ
สามเณรมันมีความรู้ดีขึ้น โดยจัดชั้นบาเรียนเป็นประโยค ๆ กำหนดเป็น 9 ประโยคหรือ 9 ชั้น ดังนี้

1. ประโยค 1 ประโยค 2 ประโยค 3 สอบคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ต้องสอบให้ได้
- 3 ประโยคในคราวเดียวกันจึงเป็นบาเรียน 3 ประโยค จัดเป็นบาเรียนจัตวาหรือบาเรียนสามัญ
ภายหลังเรียกบาเรียนตรี

2. ประโยค 4 สอบคัมภีร์มังคลัตถที่ปณี ชั้นนี้เดิมเป็นบาเรียนตรีแต่ต่อมาถือเป็นบาเรียนโทชั้นต้น
3. ประโยค 5 สอบคัมภีร์บาลีมุตตคกวินยวินิจฉัยเรียกย่อว่า บาลีมุต ต่อมาเปลี่ยนเป็นสอบคัมภีร์สารัตถสังคหะ ชั้นนี้เป็นบาเรียนโท
4. ประโยค 6 สอบคัมภีร์มังคลัตถที่ปณีชั้นปลาย สอบได้คงนับว่าเป็นบาเรียนโทอยู่เหมือนบาเรียน 5 ประโยค เพราะฉะนั้นชั้นนี้จึงเรียกว่าประโยคบูชาพระ
5. ประโยค 7 สอบคัมภีร์ปฐมสมัปปาสาทิกการรตถกถาพระวินัยเป็นบาเรียนเอกสามัญญ์เรียกย่อว่าบาเรียนเอก ส.
6. ประโยค 8 สอบคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นบาเรียนเอกมัชฌิมาหรือบาเรียนเอกมัธยมเรียกย่อว่า บาเรียนเอก ม.
7. ประโยค 9 สอบคัมภีร์สารัตถที่ปณีฎีกาพระวินัย ภายหลังเปลี่ยนเป็นคัมภีร์ธัมมัตถกถาวิภาวินีฎีกาพระอภิธัมมัตถกถาสังคหะ

1.8.5 กำหนดการสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

พิรพล กนกวลัย (2549 : 1 - 3) การสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม ตรงกับวันแรม 2-3-4 และ 5 ค่ำ เดือน 12 ของทุกปี สอบ 4 วัน ๆ ละ 1 วิชา ๆ ละ 3 ชั่วโมง เปิดสอบเวลา 13.00 น. ทุกวันทั่วราชอาณาจักร

ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 - 2550 แม่กองธรรมสนามหลวงก็ได้เปลี่ยนแปลงการสอบนักธรรมแผนกธรรม แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ได้กำหนดสอบธรรมสนามหลวงในเดือน ตุลาคม จัดสอบเฉพาะนักธรรมชั้นตรี สอบ 4 วัน ๆ ละ 1 วิชา 3 ชั่วโมง เปิดสอบเวลา 13.00 น. ทุกวันทั่วราชอาณาจักร

ช่วงที่ 2 ได้กำหนดสอบธรรมสนามหลวงในเดือน พฤศจิกายน จัดสอบเฉพาะนักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก ตรงกับวันแรม 2-3-4 และ 5 ค่ำ เดือน 12 สอบ 4 วัน ๆ ละ 1 วิชา ๆ 3 ชั่วโมง เปิดสอบเวลา 13.00 น. ทุกวันทั่วราชอาณาจักร เหมือนเดิม

1.8.6 นโยบายการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งมีสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นองค์ประธาน และมีอธิบดีกรมการศาสนา เป็นเลขาธิการคณะกรรมการ ได้ตระหนักดีว่า พระพุทธศาสนาเป็นส่วนประกอบสำคัญของสังคมไทย มีบทบาทและอิทธิพลต่อชีวิตของประชาชนชาวไทย สภาพของสถาบันพระพุทธศาสนาที่เจริญมั่นคง หรือเสื่อมโทรม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ไม่เฉพาะต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาเองเท่านั้น แต่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงของสังคมไทยทั้งหมด ตลอดจนมาจนถึงความดำรงอยู่ด้วยดีของ

ประชาชนจำนวนมากที่พึ่งพาอาศัยสถาบันพระพุทธศาสนานั้นด้วย ซึ่งความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนานั้น ย่อมขึ้นต่อสภาวะทางการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาคดีและสามารถช่วยเหลือคำชูสังคมไทยให้รุ่งเรือง โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้การศึกษาแก่ชุมชน และอบรมสั่งสอนประชาชนให้มีศีลธรรม หรือแม้แต่ที่ผ่านเข้ามาในสถาบันสงฆ์ตามประเพณีที่บวชเรียน เมื่อได้รับการศึกษาอบรมดีแล้ว ก็จะกลับออกไปเป็นพลเมืองที่ดีเป็นกำลังของชาติ ในการที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญมั่นคงต่อไป

ดังนั้นการศาสนศึกษาจึงมีส่วนช่วยเหลือคำชูสังคมพระพุทธศาสนาและมีส่วนช่วยพัฒนาประเทศโดยส่วนรวม นอกจากความสำคัญของศาสนศึกษาดังกล่าวแล้วคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ยังได้ตระหนักว่าพระเถรานุเถระทั้งหลายนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้เพียรพยายามกันอย่างต่อเนื่องตลอดมาที่จะให้การศึกษาพระปริยัติธรรมและศาสนศึกษา เป็นเครื่องฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้มีความรู้และความประพฤติดีงาม สามารถสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ก้าวหน้า แต่เมื่อเวลาล่วงมายาวนานสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปมาก เหตุการณ์และกิจการใหม่ ๆ เกิดมีมากขึ้นทั้งภายในและภายนอกวงการพระศาสนา ซึ่งมีผลกระทบต่อความเจริญมั่นคงของพระศาสนาและประโยชน์ของประชาชนอันเป็นเรื่องที่ศาสนศึกษาจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง และช่วยดำเนินการเพื่อให้เกิดสภาพใหม่เพื่อถ่วงดุลประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคม ด้วยการพัฒนาระบบการจัดการศึกษา ให้พระสงฆ์เอาเป็นภาระธุระในการจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังขึ้น โดยกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การวัดผล การประเมินผล ตลอดจนการกำหนดฐานะของผู้สอบไล่ได้ไว้เป็นการแน่นอนด้วย

จากเหตุผลดังกล่าว คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ จึงได้มีการประชุม กำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาขึ้น เพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงานโดยหวังให้เป็นส่วนสำคัญในอันที่จะส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ให้เจริญก้าวหน้าและเหมาะสมทันต่อภาวะการณ์ของสังคมสามารถสนองความต้องการที่ชอบธรรมของพระศาสนาของสังคมและของบุคคลได้เป็นอย่างดี โดยแบ่งนโยบายออกเป็น 2 ส่วนคือ นโยบายทั่วไป และนโยบายเร่งด่วน

นโยบายทั่วไป

นโยบายถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของกิจการ ในองค์กรทุกองค์กรคณะสงฆ์ จึงมีนโยบายดังนี้

1. คณะสงฆ์จะส่งเสริมและดำเนินงานศาสนศึกษา โดยถือว่ามีความสำคัญ ในอันดับสูงสุดแห่งกิจการของคณะสงฆ์

2. คณะสงฆ์จะจัดให้มีหลักสูตรและกิจกรรมศึกษาที่ประกอบด้วยปริยัติและปฏิบัติอย่างได้ สักส่วนสมดุลกัน

3. คณะสงฆ์จะจัดให้มีศาสนศึกษาที่ดำเนินไปในแนวทางที่จะเป็นเครื่องอบรมพระภิกษุ สามเณรให้เป็นผู้มีความสามารถในศาสนกิจ พร้อมไปกับความมีศีลาจารวัตรที่น่าเลื่อมใส

4. คณะสงฆ์จะส่งเสริมศาสนศึกษา โดยเน้นการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร ให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะสั่งสอนคุณธรรมและจริยธรรมแก่ประชาชนรวมทั้งให้การศึกษา เพื่อความเป็นครูที่สามารถสอนให้พุทธศาสนิกชนนำไปใช้ปฏิบัติต่อชีวิตอย่างได้ผลจริง อันจะนำมาซึ่งผลสัมฤทธิ์แห่งหน้าที่ธรรมทาน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

5. คณะสงฆ์จะจัดให้ศาสนศึกษาสัมพันธ์และเกื้อกูลกันกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา

6. คณะสงฆ์จะจัดให้มีเอกภาพในระบบและนโยบายการบริหารการศึกษา และจะยึดหลักการกระจายอำนาจบริหารการศึกษา

7. คณะสงฆ์จะจัดการศึกษา และส่งเสริมการศึกษาอื่นให้เกื้อกูลแก่แผนนโยบายของรัฐ โดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

8. คณะสงฆ์จะเน้นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ให้ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง

9. คณะสงฆ์จะให้การบำรุงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาของประชาชน เป็นไปเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาให้มากที่สุด

10. คณะสงฆ์จะสนับสนุนให้มีการผลิตและการเผยแพร่พระคัมภีร์ ตำรา บทเรียน และเอกสารทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง

11. คณะสงฆ์จะสนับสนุนให้มีการค้นคว้าวิจัยทางพระพุทธศาสนาและวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะในทางที่จะได้ข้อมูลที่ถูกต้อง เพื่อให้การศึกษาเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปเฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกื้อกูลต่อการศึกษาและปฏิบัติ พระธรรมวินัย ต่อความมั่นคงแพร่หลายของพระพุทธศาสนาและต่อศาสนกิจด้านการศึกษาของพระสงฆ์รวมถึงด้านอื่น ๆ

12. คณะสงฆ์จะจัดศาสนศึกษาให้มีส่วนช่วยเสริมสร้างสำนึกในความรับผิดชอบที่จะธำรงพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม รวมทั้งสถานที่และวัตถุอันมีค่าทางประวัติศาสตร์

13. คณะสงฆ์จะจัดศาสนศึกษาให้มีส่วนช่วยเสริมสร้างสำนึก และความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม ตลอดจนให้มีการเข้าใจในเรื่องประชากรศึกษา

14. คณะสงฆ์จะสนับสนุนให้วัดมีบทบาทอย่างจริงจังในการส่งเสริมเด็กและเยาวชนในด้านศาสนศึกษา จริยธรรม และวัฒนธรรม

15. คณะสงฆ์จะส่งเสริมให้วัดและสถานศึกษาของคณะสงฆ์จัดบริการศาสนศึกษาและจริยศึกษาให้แก่ชุมชน พร้อมกับสนับสนุนให้วัดมีบทบาททางการศึกษา ทางจริยธรรม และทางศิลปวัฒนธรรมต่อชุมชนในท้องถิ่นตามแนวนโยบายของรัฐและคณะสงฆ์

16. คณะสงฆ์จะดำเนินการในทุกวิถีทาง เพื่อให้วัดมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในการฝึกอบรมพระภิกษุสามเณร ศิษย์และคนวัดให้ได้ผลสมบูรณ์สมควรความมุ่งหมายของแผนการศึกษาของคณะสงฆ์

17. คณะสงฆ์จะดำเนินการศาสนศึกษาโดยประสานงานกับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบการศึกษาของรัฐเพื่อให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตามนโยบายแผนและโครงการต่าง ๆ ของรัฐและของคณะสงฆ์

นโยบายเร่งด่วน

นโยบายเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด คณะสงฆ์ถือว่านโยบายมีบทบาทต่อการขยายระบบการศึกษาสงฆ์ และพัฒนามาตั้งแต่โบราณกาล ปัจจุบันได้ขยายระบบการศึกษา ดังนี้

1. คณะสงฆ์จะขยายศาสนศึกษาขึ้นไป ในแนวตั้งให้สมบูรณ์ โดยจะจัดให้มีหลักสูตรในระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งประกาศนียบัตรชั้นสูง ปริญญาโท และปริญญาเอก ภายในระยะเวลาให้รวดเร็วที่สุดเท่าที่ความพร้อมจะอำนวย เพื่อสนองความต้องการของพระภิกษุสามเณร และเพื่อแก้ปัญหาของพระภิกษุสามเณร ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ และการขาดแคลนวิทยากรทางพระพุทธศาสนา

2. คณะสงฆ์จะจัดให้มีหลักสูตรศาสนศึกษาเบื้องต้นซึ่งเป็นการศึกษาพื้นฐานสำหรับพระภิกษุสามเณร เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งในศาสนคุณ สำนึกในความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนาและปฏิบัติตนให้ถูกต้อง ตามหลักการสัมพันธของพระธรรมวินัย โดยจะกำหนดให้เป็นการศึกษาภาคบังคับ สำหรับทุกคนที่บรรพชาอุปสมบทแล้วครองเพศอยู่บวชตั้งแต่ 1 ปีขึ้นไป

3. คณะสงฆ์จะจัดให้มีหลักสูตรการฝึกอบรมระยะสั้น สำหรับผู้บวชชั่วคราวในระยะเวลาสามเดือน สองเดือน หนึ่งเดือน และครึ่งเดือนตามลำดับ

4. คณะสงฆ์จะถือเป็นความรับผิดชอบระดับสูงสุด ที่จะสนับสนุนให้วัดและท้องถิ่น จัดให้ผู้บรรพชาอุปสมบท ได้รับการศึกษาอบรมอย่างน้อยตามหลักสูตรศาสนศึกษาภาคบังคับหรือหลักสูตรการฝึกอบรมระยะสั้น แล้วแต่กรณี ให้ได้อย่างทั่วถึงทุกวัด

5. คณะสงฆ์จะถือเป็นความรับผิดชอบอย่างสำคัญที่จะจัดให้สำนักศาสนศึกษาต่าง ๆ มีครูอาจารย์ผู้สามารถให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรตามแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะในระดับหลักสูตรศาสนศึกษาภาคบังคับ และหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นอย่างทั่วถึง โดยจัดให้มีการฝึกอบรมครูศาสนศึกษา หรือครูสอนพระปริยัติธรรม ทั้งในรูปของหลักสูตรเพื่อปริญญาและประกาศนียบัตรในสถาบันอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ และหลักสูตรฝึกอบรมเสริมความรู้ครูพระปริยัติธรรมประจำการระยะสั้น กับทั้งจัดให้มีการนิเทศการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อช่วยเป็นกลยุทธานมิตรแก่ผู้ทำหน้าที่ให้การศึกษในชนบทที่ห่างไกล

6. คณะสงฆ์จะเร่งแก้ปัญหาความขาดเอกภาพทางการศึกษาโดยจะจัดการศึกษาให้กับพระภิกษุสามเณรทุกระบบและทุกรูปแบบให้มีความต่อเนื่อง หรือเอื้อต่อกันในเชิงวิชาการ และให้เข้าร่วมอยู่ในระบบใหญ่ แห่งศาสนศึกษาและ โครงสร้างการบริหารทั่วไป ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

7. คณะสงฆ์จะเร่งปรับปรุงหลักสูตรศาสนศึกษาให้มีองค์คุณครบถ้วนที่จะให้เกิดผลสำเร็จตามแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยจะเน้นการศึกษาวิชาพระปริยัติธรรมในลักษณะที่ส่งเสริมให้รู้จักคิดและค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจและมีมโนทัศน์ที่กว้างขวางลึกซึ้ง เนื้อหาวิชาการจำพวกที่เป็นสื่อหรืออุปกรณ์ที่ช่วยในการถ่ายทอดไปสู่ประชาชน และจะเสริมประสิทธิภาพในการปฏิบัติศาสนกิจให้ดียิ่งขึ้นเพื่อให้สามารถดำรงรักษาความถูกต้องบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยและรู้จักแยกพระธรรมวินัยที่แท้ออกจากคำสอนที่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้

8. คณะสงฆ์จะถือเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่จะต้องระดมความสนใจให้กับการยกระดับคุณภาพของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น โดยเฉพาะจัดให้มีเจ้าอาวาสที่พร้อมด้วยองค์คุณที่จะช่วยปฏิบัติกรต่าง ๆ ให้สำเร็จสมบูรณ์ สมความมุ่งหมาย ตามแผนการศึกษาของคณะสงฆ์ ด้วยการผลิตพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็นเจ้าอาวาส และจะจัดฝึกอบรมแก่พระภิกษุที่เป็นเจ้าอาวาสอยู่แล้ว พร้อมกันนั้นก็ผลิตกำลังพระภิกษุสามเณรที่มีคุณวุฒิที่จะสนองงานพระศาสนาโดยสอดคล้องกับความต้องการของศาสนกิจด้านนั้นๆ

คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ตระหนักดีว่าการที่จะดำเนินการตามนโยบายขยายการศึกษาของคณะสงฆ์นี้ให้สำเร็จผลโดยรวดเร็ว หรือแม้แต่จะให้มีการปฏิบัติอย่างครบถ้วนสมบูรณ์เต็มตามแผนนั้นย่อมเป็นไปได้อย่างยิ่ง แต่อย่างน้อย การที่ได้มีการกำหนดนโยบายและแนวปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องนำทางไว้นี้ ย่อมให้ความมั่นใจได้ว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ ในอนาคตจะมีความเป็นไปได้ในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน หากทุกฝ่ายให้ความร่วมมือ ดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวอย่างจริงจัง

1.9 สภาพปัญหาของการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งเป็น 2 แบบ คือ การศึกษาธรรม และการศึกษาบาลี โดยคณะจังหวัดและวัดจัดสอน บางสำนักเรียนจะมีการสอนทั้งการศึกษาธรรมและบาลี บางสำนักจัดการเรียนการสอนเฉพาะนักธรรม บางสำนักเรียนเปิดสอนการศึกษาธรรมให้กับคฤหัสถ์โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการสอบการศึกษาธรรม และแม่กองบาลีสนามหลวงดำเนินการสอบ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก พระภิกษุสามเณร เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะได้รับประกาศนียบัตรนักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก ส่วนคฤหัสถ์เรียกว่า “ธรรมศึกษา” แบ่งเป็น 3 ชั้น เช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะได้รับประกาศนียบัตร ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545 : 1 - 3) กล่าวว่า สภาพและปัญหาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ดังนี้

1.9.1 ด้านหลักสูตร

1.9.1.1 ขาดการคิดวิเคราะห์ เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก เน้นความจำมากกว่าความเข้าใจ ขาดการประยุกต์ใช้ ไม่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนจึงควรปรับปรุงภาษาให้เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรจัดเกลาสำนวนต่างๆ ให้ทันสมัยและควรเพิ่มวิชาการทางโลกเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลายมีความแตกฉานสามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น

1.9.1.2 เวลาเรียน การจัดเวลาเรียนยังไม่เป็นระบบ ไม่แน่นอนมีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงควรเพิ่มเวลาเรียนหรือขยายเวลาเรียนให้มากขึ้น โดยอาจปรับเวลาเรียนเป็นคาบจัดให้เรียนตลอดทั้งปีและมีการสับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วย

1.9.1.3 วิธีการเรียนการสอน เน้นการท่องจำและการแปล ไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้และหลักสูตรขาดการคิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะทั้ง 4 ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน โดยปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตได้ และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดความศรัทธาในการเรียน และเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

1.9.2 ด้านกระบวนการเรียนการสอน

1.9.2.1 ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบที่สอนท่อง ครูขาดความรู้

ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรม และขาดขวัญกำลังใจซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ทางโลกด้วยและสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริงอีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน

1.9.2.2 หนังสือ ตำราประกอบการเรียน เป็นตำราเก่าเกินไป ขาดการปรับปรุง และภาษาที่ใช้ยาก จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการเพื่อใช้เป็นหลักสูตรกลาง และจัดเกล้าสำนวนต่าง ๆ ให้ทันสมัยสามารถเข้าใจง่ายและควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้น

1.9.2.3 สื่ออุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี การจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อให้น่าสนใจและใช้อย่างแพร่หลาย

1.9.3 ด้านการวัดและประเมินผล

1.9.3.1 เกณฑ์การวัดและประเมินผลมักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และกฎเกณฑ์ที่แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผลโดยใช้วิธีคำนวณสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ

1.9.3.2 ความยากง่ายของข้อสอบ ยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้ และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียน พฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนหรือองค์ประกอบอื่นๆ

1.9.4 ด้านบุคลากร

1.9.4.1 เกณฑ์การคัดเลือกบุคลากรไม่มีระบบที่แน่นอนแล้วแต่ความพอใจของพระและเห็นว่ามีความเหมาะสมโดยกำหนดเอาวุฒิทางธรรมเป็นเกณฑ์ พระภิกษุ หรือสามเณร ต้องจบนักธรรมชั้นตรีขึ้นไป จึงได้รับเลือกให้เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และผู้ที่ผ่านการอบรมตามหลักสูตรของกรมการศาสนา

1.9.4.2 ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการสอน และการใช้สื่อการสอนสมัยใหม่ ส่วนมากสอนด้วยวิธีการอธิบายและให้จดจากตำราหนังสือเรียน เน้นการจำมากกว่าความเข้าใจและประเมินจากความเข้าใจของนักเรียนด้วยวิธีถามตอบปัญหาแบบอ้อน้อยเป็นหลัก ควรปรับปรุงเพิ่มเติมความรู้เทคนิคการใช้อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนที่ทันสมัย

และจัดอบรมตามหลักสูตรเพื่อบรรจุหรือแต่งตั้งพระที่มีคุณวุฒิผ่านการอบรมให้ทำหน้าที่เป็น
ครูสอนให้ถูกต้องตามระบบ

1.9.5 ด้านงบประมาณ

1.9.5.1 งบประมาณที่ได้มาในการจัดการเรียนการสอนส่วนหนึ่งได้รับการ
สนับสนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติที่จัดสรรงบประมาณให้ตามจำนวนของนักเรียน
จัดเฉลี่ยให้เป็นรายหัวหรือรายบุคคลรายละ 900 บาทต่อรูป/คน โดยจัดสรรให้ตามจำนวนนักเรียน
ที่เข้าสอบตามคณะอำเภอ

1.9.5.2 โดยส่วนมากแล้วคณะสงฆ์จะช่วยกันบริจาคค่าใช้จ่ายตามกำลังศรัทธา
ของเจ้าสำนักหรือวัดที่มีพระภิกษุสามเณรสมัครเข้าเรียนช่วยกันเสียสละจัดซื้ออุปกรณ์การ
เรียนการสอน ควรปรับปรุงงบประมาณโดยให้กรมการศาสนาหรือสำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง โดยตรงจัดงบประมาณสนับสนุนเพิ่มขึ้นอีก

1.9.6 ด้านอาคารสถานที่

1.9.6.1 สถานที่จัดการเรียนการสอน ในแต่ละวัดก็จัดการเรียนการสอนตาม
อรรถาศัย เช่นกุฎี ที่พัก ใต้ร่มเงาไม้ ไม่มีโรงเรียนและอาคารสถานที่ที่เหมาะสม

1.9.6.2 ส่วนมากแล้วจะมีสภาพอาคารที่ไม่มั่นคงและไม่เพียงพอต่อจำนวน
ของนักเรียน

1.9.6.3 อาคารสถานที่ มักใช้ศาลาการเปรียญ มีเสียงรบกวนและบรรยากาศไม่
เอื้อต่อการเรียนรู้ คับแคบ ไม้ปัดคโปรง แสงสว่างไม่เพียงพอ ควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ
จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะ เป็นสัดส่วนจัดให้มีแสงสว่างเพียงพอทั้งภายในและภายนอก
มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ควรปรับปรุงด้านอาคารสถานที่ให้มี
ความมั่นคงถาวร

พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตโต (2531 : 27-32) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การศึกษา
พระปริยัติธรรมในปัจจุบัน ยังไม่เพียงพอที่จะเตรียมบุคคลในพระศาสนาให้มีความพร้อมที่จะ
รักษาพระศาสนาไว้ได้หลักสูตรที่มีอยู่ก็มีขอบเขตคับแคบและจำกัดด้านเดียว เพราะฉะนั้น จะต้อง
มีการปรับปรุงคุณภาพ ปรับปรุงเนื้อหา ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันต่อสภาวการณ์ เพื่อให้พระสงฆ์มี
ความรู้เท่าทันต่อสภาพปัจจุบัน และสามารถที่จะนำความรู้ทางพระศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเผย
แผ่ให้คนสมัยปัจจุบันนี้เข้าใจมองเห็นคุณค่า และใช้ให้เป็นประโยชน์ได้และในแง่ขอบเขตของ
การศึกษา นอกจากปรับปรุงเนื้อหาของวิชาแล้ว จะต้องขยายขอบเขตวิชาให้กว้างออกไปด้วย
เพราะการศึกษาศาสนานั้นจะศึกษาเฉพาะตัวศาสนาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาอื่น ๆ

อีก เช่น อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นบุรพภาคของผู้ที่จะมาศึกษาธรรมชั้นสูงต่อไป

อ้อมเดือน สดมณี (2543 : 11) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ว่าในการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ได้เกิดความคิดเห็นขัดแย้งกันระหว่างพระเถระผู้รับผิดชอบการบริหารงานคณะสงฆ์กับพระนักศึกษารุ่นใหม่ โดยพระเถระผู้บริหารคณะสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้มีทัศนคติแบบเก่า เห็นว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นระบบการศึกษาอย่างเดียวที่ถูกต้องชอบธรรมสำหรับพระภิกษุสามเณร และควรรักษาไว้ให้คงอยู่อย่างเดิม โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างของระบบหรือหลักสูตรและแบบเรียน การเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง ถือว่าเป็นความเสื่อม และเห็นว่าพระภิกษุสามเณรไม่ควรเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่ เพราะจะทำให้เกิดการลาสิกขาจำนวนมาก แต่ฝ่ายพระนักศึกษารุ่นใหม่เห็นว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมควรรักษาไว้เพียงเนื้อหาสาระคือพระธรรมวินัย แต่ควรมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงในด้านระบบหลักสูตร แบบเรียน และวิธีการเรียนการสอนให้เหมาะสมตามกาลสมัย และควรมีการศึกษาวิชาการสมัยใหม่บางอย่างด้วย เพื่อช่วยเสริมสร้างความสามารถในการปฏิบัติศาสนกิจให้ได้ผลยิ่งขึ้น ส่วนการลาสิกขานั้นเป็นปรากฏการณ์ตามปกติของประเพณีการบวช

1.10 บริบทของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอประโคนชัย ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดบุรีรัมย์ มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอเมืองบุรีรัมย์และอำเภอพลับพลาชัย

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอบ้านกรวดและอำเภอละหานทราย

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอเฉลิมพระเกียรติและ อำเภอนางรอง

อำเภอประโคนชัย มีเขตปกครองตามอาณาจักร (ปกครองตามระบบรัฐ) และพุทธจักร (ปกครองโดยคณะสงฆ์) มีทั้งหมด 16 ตำบล ได้กำหนดแบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม ตามจำนวนของวัด มี 90 วัด มีเจ้าคณะตำบลปกครอง 11 รูป ในปัจจุบัน

การบริหารจัดการศึกษาของคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย

อำเภอประโคนชัยมี พระครูสุตริคณาภรณ์ เป็นเจ้าคณะอำเภอ และเป็นผู้บริหารจัดการศึกษาส่วนกลาง จัดระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 เป็นพระภิกษุ สามเณร

ประเภทที่ 2 เป็นคฤหัสถ์
มีสำนักเรียนทั้งหมด 16 สำนักเรียน ดังนี้

ตาราง 2 สำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอประโคนชัย ปี 2550

ที่	ชื่อสำนักเรียนวัด	ชื่อดำบล	นามผู้บริหาร	ตำแหน่ง
1	วัดจำปา	ตำบลประโคนชัย	พระครูสิทธิการักษ์	เจ้าคณะอำเภอประโคนชัย
2	วัดโคน	ตำบลประโคนชัย	เจ้าอธิการสมพงษ์มุณีวิโส	เจ้าคณะตำบลประโคนชัย
3	วัดบ้านไทร	ตำบลบ้านไทร	พระครูนิโครธสุทธิคุณ	เจ้าคณะตำบลบ้านไทร
4	วัดจระเข้มาก	ตำบลจระเข้มาก	พระครูพิมพ์ฉันทสาร	เจ้าคณะตำบลจระเข้มาก
5	วัดบ้านยาง	ตำบลหนองบอน	พระครูมนัสสังฆกิจ	เจ้าคณะตำบลหนองบอน
6	วัดไทรโยง	ตำบลโคกม้า	พระครูพิพัฒนกิจจานุรักษ์	เจ้าคณะตำบลโคกม้า
7	วัดบ้านเก็ม	ตำบลโลก่าง	พระครูปิยธรรมคุณ	เจ้าคณะตำบลโลก่าง
8	วัดปังกู	ตำบลปังกู	เจ้าอธิการมานพ กนฺโท	เจ้าคณะตำบลปังกู เขต 1
9	วัดบ้านแสงโทน	ตำบลแสงโทน	เจ้าอธิการภูมิ โอภาโส	เจ้าคณะตำบลแสงโทน
10	วัดบ้านละลมพูน	ตำบลไพศาล	เจ้าอธิการทรง คุณสมบูรณ์	เจ้าคณะตำบลไพศาล
11	วัดบ้านละเวีย	ตำบลละเวีย	เจ้าอธิการรอบ จิตตคุณ	เจ้าคณะตำบลละเวีย
12	วัดเขาคอก	ตำบลเขาคอก	เจ้าอธิการชัยณรงค์ ผาสุกาโม	เจ้าคณะตำบลเขาคอก เขต 1
13	วัดโคกมะขาม	ตำบลโคกมะขาม	พระครูอุดมชัยสาร	รองเจ้าคณะตำบล ประโคนชัย
14	วัดบ้านหนอง ตะขบ	ตำบลโลกคูน	พระครูนิโครธสุทธิคุณ	เจ้าคณะตำบลบ้านไทร
15	วัดบ้านเขว้า	ตำบลปังกู	เจ้าอธิการเนียร ชิวสุโท	เจ้าคณะตำบลปังกูเขต 2
16	วัดหนองน้ำพูน	ตำบลหนองบอน	เจ้าอธิการชม อนุตโร	เจ้าคณะตำบลเขาคอก เขต 2

ที่มา : บัญชีสำรวจสำนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอประโคนชัย. (2550 : 1 - 4)

มีครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ดังนี้

ตาราง 3 ราชนามครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอประโคนชัย ปี 2550

ที่	ชื่อวัด	ชื่อตำบล	ชื่อ ฉายา	ประจำสำนักเรียน
1	วัดจำปา	ตำบลประโคนชัย	พระครูศิริคุณารักษ์	อำเภอประโคนชัย
2	วัดกลาง	ตำบลประโคนชัย	พระครูสุนทรชัยวัฒน์	อำเภอประโคนชัย
3	วัดบ้านหินทอง	ตำบลไพศาล	พระครูสิทธิญาณโสภณ	ตำบลไพศาล
4	วัดโคก	ตำบลประโคนชัย	เจ้าอธิการสมพงษ์ มุนีวิโส	ตำบลประโคนชัย
5	วัดบ้านไทร	ตำบลบ้านไทร	พระครูนิโครตสุทธิคุณ	ตำบลบ้านไทร
6	วัดจระเข้มาก	ตำบลจระเข้มาก	พระครูพิมพ์ลจันทสาร	ตำบลจระเข้มาก
7	วัดบ้านยาง	ตำบลหนองบอน	พระครูมนัสสังฆกิจ	ตำบลหนองบอน
8	วัดไทรโยง	ตำบลโคกม้าย	พระครูพิพัฒนกิจจานุรักษ์	ตำบลโคกม้าย
9	วัดบ้านแก้ม	ตำบลโคกข่าง	พระครูปิยธรรมคุณ	ตำบลโคกข่าง
10	วัดปี่งู	ตำบลปี่งู	เจ้าอธิการนพ กนุนโก	ตำบลปี่งูเขต 1
11	วัดแสงโตน	ตำบลแสงโตน	เจ้าอธิการภูมิ โอภาโส	ตำบลแสงโตน
12	วัดบ้านละลมพูน	ตำบลไพศาล	เจ้าอธิการทรง คุณสมบุญไธ	ตำบลไพศาล
13	วัดบ้านละเวีย	ตำบลละเวีย	พระสิทธิศักดิ์ สิริภทฺโท	ตำบลละเวีย
14	วัดเขาคอก	ตำบลเขาคอก	เจ้าอธิการชัยณรงค์ ผาสุกาโม	ตำบลเขาคอก เขต 1
15	วัดโคกมะขาม	ตำบลโคกมะขาม	พระอธิการหรรษาหาสมฺโม	ตำบลประโคนชัย
16	วัดบ้านหนอง ตะขบ	ตำบลโคกคูม	พระมหาถำจร กตกิจฺโจ	ตำบลบ้านไทร
17	วัดประชาสมนึก	ตำบลตะโกตาพิ	พระนรินทร์ กนฺตวณฺโณ	ตำบลโคกม้าย
18	วัดบ้านไทร	ตำบลโคกคูม	พระพุท ปิยวณฺโณ	ตำบลบ้านไทร
19	วัดไทรโยง	ตำบลโคกม้าย	พระอธิการนันทวัฒน์ ฐานวฑฺฒโธ	ตำบลโคกม้าย

ที่มา : ทะเบียนครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในอำเภอประโคนชัย. (2550 : 1 - 2)

ตาราง 4 จำนวนพระภิกษุสามเณรของอำเภอประโคนชัยที่สมัครสอบธรรมสนามหลวง
ประจำปี พ.ศ. 2549 - 2550

ปี 2549 ชั้น	จำนวนผู้ สมัครสอบ	จำนวนผู้ เข้าสอบ	จำนวนผู้ ขาดสอบ	จำนวนผู้ สอบได้	จำนวนผู้ สอบตก
นักธรรมชั้นตรี	287	157	130	68	89
นักธรรมชั้นโท	61	39	22	18	21
นักธรรมชั้นเอก	37	20	17	9	11
รวม	385	216	169	95	121
ปี 2550 ชั้น	จำนวนผู้ สมัครสอบ	จำนวนผู้ เข้าสอบ	จำนวนผู้ ขาดสอบ	จำนวนผู้ สอบได้	จำนวนผู้ สอบตก
นักธรรมชั้นตรี	368	189	179	58	131
นักธรรมชั้นโท	46	16	30	9	7
นักธรรมชั้นเอก	27	16	11	9	7
รวม	441	221	211	76	145

ที่มา : ประกาศผลสอบนักธรรม จังหวัดบุรีรัมย์, (2550 : 1 - 6)

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ

1. ครูผู้สอน
2. ผู้เข้ารับการศึกษ
3. สถานที่ให้การศึกษา
4. สื่อการเรียนการสอน

1. ครูผู้สอน หมายถึง ผู้ที่ได้รับความเห็นชอบจากคณะสงฆ์อำเภอ และได้รับการแต่งตั้งเป็นครูสอนในแต่รายวิชานั้น ๆ พร้อมทั้งเป็นผู้ที่มีศักยภาพที่จะรับผิดชอบในหน้าที่ได้ดี ครูผู้สอนจำแนกตามคุณสมบัติ 2 ประการ ได้แก่

1.1 เป็นผู้มีความดี หมายถึง เป็นพระภิกษุผู้พ้นนิตยมุคตกะ (มีพรรษาพ้น 5 แล้ว) และเป็นบุคคลผู้มีศีลจริยวัตรอันงดงามเป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสต่อผู้ที่ได้ทัสนา จัดเป็นต้นแบบบุคคลที่ดีได้ในระดับหนึ่ง

1.2 เป็นผู้มีความดี หมายถึง ครูผู้สอนต้องมีความรู้ความสามารถในรายวิชานั้น ๆ ได้ดี และเป็นผู้ที่สอบผ่านธรรมสนามหลวงในระดับนักธรรมเอกแล้ว เป็นผู้เข้าใจในธรรม วินัย พุทธสมควร จึงจัดได้ว่าเป็นบุคคลผู้ควรแก่การให้ความรู้

2. ผู้รับการศึกษา หมายถึง ผู้ที่มีคุณสมบัติตามที่สถานศึกษากำหนดไว้ ผู้เข้ารับการศึกษาแยกได้ 2 ประเภท 3 ระดับ คือ

ประเภทที่ 1 เป็นพระภิกษุสามเณร

ประเภทที่ 2 เป็นคฤหัสถ์

ระดับที่ 1 - 3 คือ นักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก หรือ ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก ผู้ที่รับการศึกษาต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบ มีความสนใจในการแสวงหาความรู้ต่อเนื่องกัน และต้องมีคุณสมบัติพร้อมตามที่สถานศึกษากำหนดทุกประการ และต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า 9 ปี

3. สถานที่ให้การศึกษา หมายถึง สถานที่จัดการเรียนการสอน จำแนกตามความเหมาะสมได้ 2 ประเภท คือ

3.1 สถานศึกษาส่วนกลาง ได้แก่ สถานที่จัดการเรียนการสอนในอำเภอ โดยมีเจ้าคณะอำเภอเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบในการสรรหาบุคลากรในการสอนและหนังสือเรียนต่าง ๆ ตามความเหมาะสม

3.2 สถานที่ส่วนท้องถิ่น ได้แก่ สถานศึกษาประจำตำบลและวัด โดยมีเจ้าคณะตำบลและเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบในการแสวงหาบุคลากร และหนังสือเรียนตามความเหมาะสม การศึกษาส่วนที่ 2 นั้นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะ ไม่ต้องเดินทางออกนอกพื้นที่เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย สถานที่จัดการเรียนการสอนนั้นต้องอยู่ในส่วนที่เหมาะสม ไม่มีเสียงดังรบกวน ไม่พลุกพล่านด้วยการสัญจรของผู้คน และไม่ควรเป็นที่สาธารณะ

4. สื่อการเรียนการสอน หมายถึง อุปกรณ์เครื่องมือประกอบการเรียนการสอน จำแนกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

4.1 หนังสือหรือตำราเรียนแต่ละรายวิชา

4.2 วิดีทัศน์ เป็นบทบรรยายประกอบภาพที่นำไปสู่ความเข้าใจมากขึ้น

4.3 เทปบันทึกการบรรยาย เป็นวิธีการ หลักการ เป็นบทบทวนความรู้ที่ได้เรียน

มาแล้ว

บริบทของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย สรุปได้ว่า การบริหารจัดการ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเมืองค์ประกอบ 4 ประการที่สำคัญ องค์ประกอบทั้ง 4 อย่าง นี้เป็นการพัฒนาบุคลากรทางคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของ คณะสงฆ์อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยขอนำเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

พระมหาสุข สุวีโร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสนใจต่อการศึกษา พระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ พบว่า สาเหตุที่การศึกษาพระปริยัติธรรมไม่มีการปรับปรุงนั้น เพราะพระเถระผู้รับผิดชอบคณะสงฆ์มีความคิดเห็นว่า การนำวิชาการสมัยใหม่เข้ามาศึกษาเล่าเรียน นั้นจะเป็นเหตุจูงใจทำให้พระภิกษุสามเณรลาสิกขามากขึ้น เหมือนการอาศัยพระศาสนาเป็น ทางผ่านเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคม เป็นการเอาเปรียบชาวบ้าน มีผลกระทบต่อสถาบันสงฆ์โดย ส่วนรวม และถือว่าขัดต่อกฎมหาเถรสมาคมไม่ส่งเสริมให้ศึกษา เพราะขัดแย้งกับหลักพระศาสนา และเห็นว่า ภิกษุสามเณรที่ศึกษาวิชาการสมัยใหม่มีอุปนิสัยคือด้าน ปกครองยาก และมีความเห็น ขัดแย้งกับพระผู้ใหญ่ไม่เป็นผลดีต่อการปกครอง

จูไรรัตน์ แสนใจรักษ์ (2531 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง พัฒนาการศึกษาของ คณะสงฆ์ไทย พ.ศ. 2489 - 2527 พบว่า หลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมมีวัตถุประสงค์หลัก อยู่ที่ต้องการสืบต่อความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสั่งสอนของพระพุทธองค์จากพระไตรปิฎก แต่ไม่ได้มี เป้าหมายที่สนองตอบความต้องการของสังคม และการประกอบอาชีพ ในการบริหารกิจการ คณะสงฆ์ให้รู้เท่าทันสังคมที่เติบโตซับซ้อนและเปลี่ยนแปลง คณะสงฆ์จำเป็นต้องพัฒนาบุคลากร ให้มีการศึกษามีความรู้ความสามารถ ทั้งในด้านการปกครอง การบริหารงาน และงานธุรการ คณะสงฆ์ขาดกำลังคนไม่เข้าใจบริหารจัดการศึกษาให้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วยการ พัฒนาหลักสูตรให้ทันสมัย และมีแรงจูงใจให้ผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนได้ช่วยงานพระศาสนาต่อไป

ทวี บุญมี (ม.ป.ป. : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของ คณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย พบว่า

1. ครูและนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมส่วนใหญ่ยังไม่ทราบวัตถุประสงค์ของ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมอย่างชัดเจน นักเรียนส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปรับปรุง หลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน
2. การเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ครูส่วนใหญ่ไม่ได้แจ้งวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนให้นักเรียนทราบ ครูมักจะใช้วิธีการบรรยายในการสอนเป็นหลักและมักใช้

กระดานคำและชอล์คเป็นอุปกรณ์การสอน เจ้าอาวาสเห็นว่านักเรียนขาดความสามารถในด้านปฏิบัติ

3. ผลการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ยังไม่เป็นที่พอใจ และประกาศนียบัตรยังไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมภายนอก

4. ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากคณะสงฆ์และทางราชการอย่างพอเพียง

5. การร่วมมือกันระหว่างวัดและโรงเรียนในการจัดหาแหล่งความรู้ยังไม่เพียงพอ เช่น หนังสือเพื่อการศึกษาค้นคว้ามีน้อยมาก

พระมหาสุวรณ จนุทสโร (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาของวัดในพระพุทธศาสนาประเภทการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรมกรณีศึกษาวัดราชโอรสาราม เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร พบว่า ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้การจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาไม่ประสบความสำเร็จมี 4 ด้าน ด้านแรก ได้แก่ บุคลากรของวัดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา มีภารกิจมาก ทำให้คุณภาพของพระผู้สอนยังไม่เป็นที่น่าพอใจ เช่นพระบางรูปต้องเรียนด้วย นอกจากนี้ยังไม่มีการพัฒนาให้ความรู้พระสงฆ์เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่ทันสมัย บุคลากรที่ทำหน้าที่สอนมีน้อยทำให้ไม่เพียงพอกับความต้องการ ด้านอาคารสถานที่ สถานที่เรียนมีห้องเรียนน้อยไม่เพียงพอ ด้านงบประมาณ ค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษามีไม่เพียงพอ ด้านการเรียนการสอน คุณสมบัติของผู้เรียนมีภูมิหลังและอายุแตกต่างกันมาจากต่างจังหวัด

พระราชปัญญามณี (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาของวัดในพระพุทธศาสนาประเภทการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมกรณีศึกษาวัดคองคาราม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร พบว่า ปัญหาการศึกษาปัญหาหนึ่งที่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์คือปัญหาเกี่ยวกับทักษะการสอนของบุคลากร

พระครูอาทรบุญวิสุทธิ์ (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาของวัดในพระพุทธศาสนาประเภทแหล่งการเรียนรู้ กรณีศึกษาวัดใหญ่ชัยมงคล อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า ปัญหาของการจัดการศึกษา 4 ด้าน ด้านแรกด้านศาสนศึกษา วัดจัดการศึกษาได้เฉพาะหลักสูตร ปริยัติธรรมแผนกธรรม ในช่วงเช้าพรรษา นอกพรรษาไม่มีการจัดการเรียนการสอน ผู้สอนมีน้อย และขาดประสบการณ์ ผู้เข้าเรียนบางส่วนมีความรู้หนังสือน้อย อาคารเรียนไม่มีความมั่นคง และด้านงบประมาณ ขาดงบประมาณในการบริหารจัดการศึกษา

สุภาพร มากแจ้ง (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบพุทธศาสตร์และแนวทางการบูรณาการการศาสนากับการศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนากรณีการจัดการศึกษาในระบบ ผลการวิเคราะห์กรณีศึกษา พบว่า วัดจัดการศึกษาในระบบ 2 ประเภท ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับสงฆ์ กับโรงเรียนเอกชนการกุศลซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับบุคคลทั่วไป โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาสอนเฉพาะระดับมัธยมศึกษา ขณะที่โรงเรียนเอกชนการกุศลสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการจัดการศึกษาของวัด ได้แก่ ทำเลที่ตั้ง ความร่วมมือของชุมชน และความสามารถของเจ้าอาวาสหรือผู้บริหาร โรงเรียนในการบริหารจัดการและการระดมทรัพยากรทางการศึกษา โรงเรียนเอกชนการกุศลไม่สู้ประสบปัญหาด้านการจัดการศึกษาเนื่องจากอยู่ในความดูแลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานทำให้ได้รับการสนับสนุนด้านวิชาการ ด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาบุคลากร และการประกันคุณภาพทางการศึกษาตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2545 ขณะที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ถูกจัดประเภทเป็นการศึกษาสงฆ์ในความดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทำให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษาและการบริหารจัดการไม่ทัดเทียมกับสถานศึกษาอื่นที่จัดการศึกษาระดับเดียวกัน ด้วยความขาดแคลนทุกด้านทำให้ผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เจ้าอาวาสต้องใช้อนุภาพอย่างสูงยิ่งในการบริหารจัดการและการระดมทรัพยากร

พระมหาพจน์ พัทธกิจพิทยางกูร (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรม : ศึกษากรณีชั้นมัธยมศึกษา พบว่า ด้านประวัติความเป็นมา หนังสือแบบเรียนส่วนใหญ่เป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเกิดขึ้นก่อนการจัดตั้งหลักสูตรมัธยมศึกษา ด้านจุดมุ่งหมาย หนังสือแบบเรียนทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือ เพื่อเป็นคู่มือศึกษาพระธรรมวินัยเบื้องต้นสำหรับพระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ด้านเนื้อหา เป็นการเรียบเรียงหนังสือแบบเรียนในรูปแบบใหม่ เพื่อให้ง่ายแก่ความเข้าใจของผู้ศึกษาในชั้นต้น ด้านคัมภีร์อ้างอิง ข้อมูลทั้งหมดนำมาจากหลักฐานชั้นปฐมภูมิ โดยจัดระเบียบและเรียบเรียงใหม่ ให้เหมาะสมแก่ยุคสมัย

สุภาพร มากแจ้ง และสมปอง มากแจ้ง (2543 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ผลการวิจัย พบว่า

1. สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ สำนักเรียน โรงเรียน ครูและนักเรียน พระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีมีจำนวนมากกว่านักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

วุฒิการศึกษาของครูไม่สามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบได้เพราะไม่มีข้อกำหนดคุณสมบัติของผู้สอน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ อัตราส่วนของนักเรียนโดยภาพรวมเป็นที่น่าพอใจ ไม่ถือว่าขาดแคลน ครูไม่มีวุฒิทางการสอนและวุฒิไม่ตรงสาขาวิชาที่สอน

2. สถานภาพของผู้เรียน นักเรียนส่วนมากมีภูมิลำเนาอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือบิดามารคามืออาชีพเป็นเกษตรกร นักเรียนแผนกสามัญศึกษาส่วนใหญ่เรียนหลักสูตรมัธยมศึกษาและบาลีควบคู่กันไปด้วย นักเรียนส่วนใหญ่ขาดปัจจัยสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการซื้ออุปกรณ์การเรียนและไม่สะดวกในการเดินทางมาเรียน

3. สภาพการจัดการเรียนการสอนและวิธีการเรียนรู้ แผนกสามัญศึกษาห้องสมุดไม่เพียงพอ ไม่มีหนังสือตำราให้ค้นคว้า ขาดห้องปฏิบัติการภาษา ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางคอมพิวเตอร์ ส่วนแผนกธรรมและบาลีผู้สอนส่วนใหญ่สอนด้วยวิธีการบรรยายและประเมินความเข้าใจของผู้เรียนด้วยวิธีถามตอบ เวลาเรียนเวลาสอบและข้อสอบเหมาะสมดีและเกณฑ์การวัดผลเหมาะสม

4. ความต้องการการศึกษาของคณะสงฆ์ หลักสูตรปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้เรียนได้ไม่เป็นที่น่าพอใจ ผู้เรียนแผนกสามัญศึกษาต้องการให้เพิ่มความรู้เรื่องคอมพิวเตอร์ วิชาสามัญและภาษา นักเรียนแผนกธรรมต้องการให้เพิ่มเวลาเรียน ส่วนแผนกบาลีต้องการให้ปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน ควรเพิ่มวิทยาการสมัยใหม่ เช่น ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ พระไตรปิฎก วิชาการพูด ด้านผู้สอนควรเพิ่มหลักสูตรเทคนิคการสอน เพิ่มเงินเดือน ในด้านการประเมินผลนักเรียนแผนกบาลีต้องการให้มีการปรับปรุงข้อสอบให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ข้อสอบควรมีความชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้

สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ (2538 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินหลักสูตร พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการด้านการผลิตบัณฑิต ได้แก่ ขาดเอกสารตำรา หรือคู่มือประกอบการเรียนในรายวิชาต่าง ๆ ขาดสื่อที่ทันสมัย ในการเรียนการสอน ขาดงบประมาณสนับสนุนให้อาจารย์ผลิตตำรา หรือเอกสารทางวิชาการ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ว่า การจัดการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์จากอดีตที่ผ่านมา พระพุทธศาสนามีบทบาทอย่างยิ่งในสังคมโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้บริหารจัดการ เพราะการศึกษาพระธรรมวินัยเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีบทบาทอย่างยิ่งในสังคม การดำเนินชีวิตของประชาชนมีความผูกพันกับพระสงฆ์อาจกล่าวได้ว่าตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ในสังคมปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สังคมเกิดปัญหามากมายแม้แต่ในสังคมของคณะสงฆ์เอง สาเหตุส่วนใหญ่มา

จากการรับเอาเทคโนโลยีสารสนเทศ และการแพร่ขยายทางวัฒนธรรมของชาวตะวันตกหลังไหลเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้พระพุทธศาสนา และการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ก้าวหน้าไม่ทันสมัย เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมั่นคงถาวร พระสงฆ์จำเป็นต้องเรียนรู้ให้เท่าทันสังคม การพัฒนาประเทศไทยให้เป็นสังคมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีและจริยธรรมต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในธรรมวินัย จนสามารถนำไปเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันของคนให้เกิดสุขประโยชน์ต่อตนเอง และสังคมที่คนอาศัย ภิภุสามเณรผู้ศึกษาหลักสูตรนักธรรม จึงเป็นบุคคลที่สามารถนำความเจริญทางจริยธรรมให้ปรากฏในสังคมไทย สืบสานวัฒนธรรมประเพณีไทยให้ดำรงอยู่สืบไป

งานวิจัยต่างประเทศ

งานวิจัยในต่างประเทศเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ผู้วิจัยขอเสนอเอกสารและงานวิจัยที่มีส่วนใกล้เคียงดังนี้

ปีเตอร์ (Peter. 1994) ได้วิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับสังคมในอดีต พระสงฆ์มีบทบาทและความสัมพันธ์กับชุมชนมาก เนื่องจากท่านอยู่ในสถานะผู้นำของชุมชน พบว่า ในปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทน้อยลง และห่างเหินจากสังคมมากขึ้น และมีแนวโน้มจะเป็นเช่นนั้นมากขึ้นในอนาคต ดังเห็นได้ว่าแม้กระทั่งในเรื่องความรู้เกี่ยวกับศาสนาหรือธรรมะผู้คนจำนวนมากก็หันไปพึ่งพาแหล่งอื่น แทนที่จะไปหาจากพระสงฆ์ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระสงฆ์มิได้อยู่ในสถานะผู้นำ พระสงฆ์กับสังคมฆราวาสไม่ว่าจะมองในเชิงประวัติศาสตร์ หรือเปรียบเทียบกับสังคมอื่น จะพบว่าบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับฆราวาสนั้นมักจะผูกพันเป็นปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เมื่อใดก็ตามที่ฆราวาสยังไม่เข้มแข็งหรือมีปัญหา พระสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ก็มีบทบาทมากเฉพาะในด้านจิตใจหรือด้านศาสนาเท่านั้น หากยังรวมถึงบทบาทในทางสังคมหรือในทางโลก ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางทางด้านการศึกษาศังคมนอกเหนือจากในด้านธรรมะ แต่เมื่อฆราวาสมีความเข้มแข็งขึ้น ก็เข้ามารับผิดชอบหรือดึงเอาบทบาทการศึกษาสังคม ดังกล่าวออกไปจากวัด ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทน้อยลง ยิ่งไม่ยอมปรับตัวปรับบทบาท ความเป็นผู้นำก็ยิ่งลดลงไป

ไรค์ (Ried. 1995 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง ศีลธรรมและจริยธรรมที่ควรสอนในห้องเรียน พบว่า มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจทัศนคติของครูเกี่ยวกับการสอนศีลธรรมและจริยธรรมในโรงเรียน ผู้วิจัยได้ตั้งสมมุติฐานไว้ว่า ครูในโรงเรียนมัธยมศึกษามีความคิดเห็นว่าควรจะเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรมในการสอนในห้องเรียนให้มีการแสวงหาความรู้ด้านศาสนาเพิ่มเติมให้กับนักเรียนวิธีการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ คือการสัมภาษณ์ครูโรงเรียนมัธยมศึกษา เพื่อถาม

ความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับการสอนศีลธรรมและจริยธรรมผลของการวิจัยปรากฏว่าครูส่วนใหญ่เห็นว่าครูทุกคนควรสอนศีลธรรมและจริยธรรม และควรมีความรู้ทางศาสนาพอสมควรด้วย ครูที่มีประสบการณ์ในการสอนเห็นว่าการแสวงหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเกิดกับครูที่สอนในโรงเรียน

เลา (Lau. 1997 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง สภาพปัญหาและค่านิยมทางศาสนาของครูประถมศึกษา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับทัศนคติที่แสดงให้ปรากฏในห้องเรียน ในเขต เขตเวสต์อาร์แคนซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า การแสดงทัศนคติเกี่ยวกับศาสนาตามแบบแผนเดิม มีการแสดงออกค่านิยมทางศาสนาแตกต่างจากครูที่มีทัศนคติเกี่ยวกับศาสนาตามแบบแผนเดิม

ทัมไบ (Tambiah. 1986 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับชุมชนที่กำลังมีบทบาทน้อยลงในฐานะแหล่งความรู้ทางธรรม พบว่า การเป็นเนื่อานบุญหรือเป็นตัวกลางระหว่างฆราวาสกับบุญกุศลก็มีแนวโน้มลดลงด้วย สมัยก่อนพระกับบุญกุศลนั้นแยกจากกันไม่ออกใครที่ต้องการทำบุญก็ต้องไปทำกับพระทั้งที่บุญกิริยาวัตนั้นทำได้หลายอย่าง โดยไม่ต้องผ่านพระก็ได้ ได้สอบถามความคิดเห็นของคนไทยในพื้นที่ ๆ เขาไปทำวิจัย ปรากฏว่าในทัศนะของคนไทยแล้วชาวบ้านเหล่านั้น การทำบุญถือว่าสำคัญที่สุดและติดอันดับต้น ๆ ส่วนเกี่ยวข้องกับพระและถ้าไม่นับการบวชพระ หรือบวชเณรแล้ว การให้ทานกับพระหรือผ่านพระถือว่าได้บุญที่สุด

แบนดูรา (Bandura. 1983 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ผลกระทบของพระพุทธศาสนาต่อการศึกษาระดับอุดมศึกษาของไทย พบว่า ในปัจจุบันบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการศึกษาลดน้อยลง ถ้าเทียบกับในอดีต พระพุทธศาสนาก็ยังมีอิทธิพลต่อปรัชญาระบบการบริหารหลักสูตรอยู่ตลอดเวลาเมื่อมีการปรับปรุงหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยและตรงต่อบทบาทของพระสงฆ์ด้วยการบริหารจัดการศึกษาอย่างจริงจัง

จากการศึกษางานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ว่า การศึกษาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของสงฆ์จากอดีตที่ผ่านมา พระสงฆ์จะมีความสัมพันธ์กับสังคมมีบทบาทให้การอบรม และถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชนทั่วไปให้มีหลักศีลธรรมจริยธรรม นำคุณธรรมมาปฏิบัติ ดำรงชีวิตอยู่ได้และรู้เท่าทันสังคม ปัจจุบันพระสงฆ์ได้ขยายการศึกษาเพื่อพัฒนาบทบาทสงฆ์ด้วยการจัดการศึกษา เพื่อให้ทางธรรมและทางโลกเดินควบคู่กันไป